

KNB-voorzitter en
onderzoeker in gesprek

‘Laten wij lessen trekken uit wat er tijdens WOII gebeurde’

Kille mist, het onderzoek naar de rol van het notariaat tijdens de Tweede Wereldoorlog, is een zwarte bladzijde in de notariële geschiedenis. Jef Oomen, voorzitter van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB), en historicus Raymund Schütz gaan erover met elkaar in gesprek.

TEKST Jolanda aan de Stegge | BEELD Truus van Gog

‘S chokkend om te lezen hoe de broederschap zo gemakkelijk het ethisch besef terzijde schoof en ook nog zonder enig verzet haar eigen Joodse collega’s uit het notariaat liet gooien’, roept Jef Oomen ergens tijdens het gesprek. De vuistdikke, als een *pageturner* lezende dissertatie van Raymund Schütz naar de rol van het notariaat in WOII heeft hij met onthutsing en verwondering gelezen. ‘Het is goed dat in dit hiaat in ons verleden is voorzien, want als beroepsgroep kun je alleen leren van je geschiedenis als je die kent.’ Samen met de Stichting tot bevordering der Notariële Wetenschap financierde de KNB het onderzoek. Oomen complimenteert Schütz met zijn grondige werk. ‘Je plaatst het in de juiste context, niet hard veroordelend en niet vergoelijkend: zo is het gebeurd. Ook laat je

zien waarom het ging zoals het is gegaan.’ Hij haalt een overheidsregeling aan die bestuurders, rechtscolleges en ambtsdragers al in 1937 aanspoorde op hun post te blijven en netjes hun werk te doen, mochten de Duitsers onverhoopt binnenvallen. Die zouden immers wel weer vertrekken en dan kon Nederland voort, was de gedachte. ‘Ik snap het als ik het lees hoor, zo zat het bestuurlijke model in elkaar. De Hoge Raad beschouwde de Duitse maatregelen inclusief de anti-Joodse verordeningen en Ariërverklaring als regulier recht. Notarissen kregen instructies hoe te handelen en nergens werden knipperlichten neergezet. Daarbij heeft en had het notariaat een gezagsgetrouwe cultuur, zeker in die tijd.’

GEEN SCHANDPAAL

Hij verbaasde zich over het door Schütz van onder het tapijt gehaalde notariële gedrag tijdens WOII en kort daarna. ‘Door te verwijzen

naar de lijdelijkheid werd van elke notaris gevraagd zijn geweten uit te schakelen en mee te werken aan de wensen van de bezetter.’ Hoe pijnlijk de huidige voorzitter van de KNB het verleden ook vindt, toch wil hij zijn collega’s van weleer niet aan de schandpaal nagelen. ‘Dan plaats ik mij vanuit ethisch perspectief boven hen en zo’n hoogmoedige en gemakkelijke rol wil ik mij niet aanmeten. Rekenschap afleggen is niet aan de orde. Dan zouden we oordelen over collega’s die toen leefden en moesten werken onder die verschrikkelijke omstandigheden. Er waren destijds maar weinig mensen die inzicht wisten te paren aan moed. Wij moeten ons rekenschap geven van wat er is gebeurd en lessen trekken uit deze zwarte bladzijde, zodat wij nog scherper reflecteren op ons handelen.’ Ik ben blij dat je dat zegt, reageert Schütz, want als onderzoeker wil je het verleden inzichtelijk maken. ‘Ik laat zien dat die oorlog een katalysator was van zwakheden die destijds in het notariaat zaten ingebakken. Inhoudelijke en ethische vernieuwing werden voor de oorlog op veel vlakken tegengehouden. Dat moet je

‘Ik pleit ervoor in de opleiding tot notaris de component “duistere zaken” op te nemen’

nooit doen, dat zou een les kunnen zijn. De geschiedenis herhaalt zich niet, maar als beroepsgroep kun je er wel op een abstracter niveau van leren. Wees voorbereid op situaties waarin gemakkelijk verkeerde keuzes kunnen worden gemaakt.’

DILEMMAPP

Daar is een beroepsorganisatie voor, vindt Oomen. Die behoort de leden mee te nemen in actuele ontwikkelingen en discussies over integriteit en ethiek aan te zwengelen. Hij somt op wat het notariaat het afgelopen decennium heeft ondernomen om de notariële ethiek op een hoger plan te brengen. Peer reviews en audits zijn ingevoerd. Op vrijwel alle kantoren worden dilemma’s met elkaar besproken. Sinds 2013 worden middels een serieus assessment toetreders in het notariaat aan de poort geselecteerd. Niet langer is het ingediende ondernemingsplan doorslaggevend, maar de ethiek en integriteit van de persoon daarachter. Nieuw is de DilemmaApp van de KNB, die leden lastige kwesties voorlegt die zij individueel of gezamenlijk kunnen

beantwoorden. Bovendien is de beroepsorganisatie voornemens om ethiek op te nemen in de permanente educatie.

KEIHARD TOEZICHT

Oomen is blij met het Novitaris-arrest, dat vorig jaar door de Hoge Raad werd gewezen. Dit legt de notaris nog eens nadrukkelijk op dat hij zelf moet nadenken over dienstweigerings- of acteren. ‘Er is een principe waaraan jij je als notaris ijkt, maar je krijgt geen afvinklijstje met daarop: dit is zwart, dat is wit, daarvoor bestaan er te veel grijstinten. Iedereen moet zelf afwegingen maken en daarin de omstandigheden van elk geval meewegen. Hierin moeten ze getraind worden, want ethische discussies in ons vakgebied zijn van alle tijden. Het notariaat is er om de rechtszekerheid en rechtsbescherming veilig te stellen, daarom moet je bijvoorbeeld niet meewerken aan schijnhandelingen en schimmige constructies. Niet alles wat kan, mag. Daar gaat het om. Veel transacties zijn juridisch perfect rond te breien, maar daarom zijn ze nog niet goed te keuren.’

Maar verzucht hij: ‘Maatschappelijke oordelen over moraliteit en legaliteit veranderen permanent. De beroepsorganisatie steekt de antenne uit, maar moet de kans krijgen om samen met de leden mee te bewegen met dat moraliteitskompas.’ Daarnaast pleit hij voor keihard toezicht voor het notariaat: ‘Want als toezicht en sancties ontbreken, wordt het gemakkelijk gemaakt om de grenzen op te zoeken van het toelaatbare.’

Dat de notaris zowel openbaar ambtenaar als ondernemer is, maakt het complexer, erkennen onderzoeker en voorzitter, want dat hybride karakter kan spanningen met zich meebrengen als het gaat om integriteit.

ETHICUS

Onderzoeker Schütz hoopt dat zijn boek laat zien dat iemand op verschillende manieren zijn beroep kan uitoefenen en deel kan uitmaken van een bestuur. In zijn dissertatie licht hij er drie typen uit: de ondernemer, pragmaticus en ethicus. De ondernemer laat zich vooral leiden door financiële prikkels, terwijl de pragmaticus denkt: we proberen zo goed mogelijk uit deze situatie te komen. Beiden verliezen de pijlers onder hun beroep uit het oog: de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. De ethicus houdt die ook onder lastige omstandigheden scherp voor ogen. zdie zijn collega’s tijdens de oorlog voorhield: wij staan voor rechtszekerheid, voor Joden en niet-Joden.

DUISTERE ZAKEN

De twee studenten die Schütz hielpen bij zijn onderzoek, leidden tot een eyeopener. Zij leefden met een soort ideaalbeeld over het notariaat. Toen hij hen ongebruikelijke transacties met Joodse panden uit WOII liet opsporen, herkenden zij die vervalsingen niet meteen. Schütz: ‘In dergelijke efficiënte administratieve processen is moeilijk te zien wat er niet klopt, maar als je aankomend notaris bewust wilt maken van de gevarenprocessen waarvan zij deel uitmaken, moet je hen ook fraudegevallen laten analyseren. Want wie daar geen gevoel voor ontwikkelt, mist dingen en dat maakt kwetsbaar. De enthousiaste inzet van deze studenten verrijkte mijn onderzoek.’ Hij pleit ervoor om in de opleiding tot notaris de component ‘duistere zaken’ op te nemen. ‘Die herken je pas als je daar een goede antenne voor hebt ontwikkeld. Ik schrok ervan dat zij de fraude niet herkenden.’ Hij beschouwt zijn dissertatie als een hoopgevend boek, dat het belang van een sociaal alert notariaat onderschrijft. ‘Alleen moet je eerst door een moeras van ellende.’ ■